

УДК 332.14(477.53)

Комеліна О.В.,

д.е.н., професор Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

Міняйленко І. В.,

ст. викладач кафедри економіки підприємства та управління персоналом, Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, м. Полтава

Формування пріоритетів просторового розвитку Полтавського регіону

Анотація. У статті розглянуто підходи до формування та обґрунтування пріоритетів просторового розвитку Полтавського регіону. Запропонована методика оцінювання дозволить сформувати стратегії просторового розвитку Полтавського регіону, які дозволять підвищити рівень валового регіонального продукту (ВРП) та добробут населення в цілому.

Ключові слова: просторовий розвиток, пріоритети, види економічної діяльності, стратегії, стратегічний план.

Постановка проблеми. Процес формування ефективної стратегії розвитку просторового формату регіону, на сьогоднішній день, є одним із найбільш вагомих та складних у методологічному аспекті з точки зору визначення напрямів діяльності виконавчих і законодавчих органів влади всіх рівнів. Нова ідеологія стратегічного планування ґрунтується на створенні механізму наукового обґрунтування пріоритетів розвитку і широкого обговорення та реалізації стратегії за участі, підтримці громадськості. Але проблема застосування даної моделі стратегічного планування розвитку полягає в тому, що низка галузей регіону та держави характеризується незавершеністю ринкових перетворень, існуюча законодавчо-нормативна база не сприяє реалізації визначеної стратегії, діюча організаційна структура управління просторовим розвитком потребує вдосконалення. Тому, крім заходів щодо сприяння розвитку базових галузей і підвищення їх конкурентоспроможності на внутрішньому і світовому ринку, в процесі стратегічного планування просторового розвитку мають враховувати оптимальне співвідношення структуроутворюючих видів діяльності економіки

регіонів, які дозволяють сформувати сприятливий інноваційно – інвестиційний клімат, а також відповідне реформування державних служб, підвищення ефективності бюджетних видатків.

Аналіз джерел досліджень і публікацій. Вивченням закордонного досвіду розвитку регіону та питаннями його використання займалися такі українські й російські науковці, як Н. Агафонов, Є. Алаєв, В. Бутов, С. Валентей, З. Варналій, А. Дружинін, Е. Зінь, В. Лексин, Т. Морозова, Н. Некрасов, Н. Чумаченко, А. Швецов, Р. Шніппер та ін. Засади сучасної моделі регіонального розвитку, за якою стійкого розвитку можна досягти шляхом забезпечення динамічного зростання, рівноваги, взаємоузгодженості та збалансованості всіх сфер регіональної системи як двох основних характеристик стійкості розвитку регіону обґрунтував І. Кондіус [4, с. 176].

Науково-методологічні засади оцінки рівня соціально-економічного розвитку систем регіону, які, враховуючи особливості соціально-економічних процесів, характеризують складність і багатофакторність такої оцінки, поглиблено в наукових працях О. Черевко [5, с. 60]. І. Жиляєв удосконалив методологію дослідження «регіону як системи, траєкторію розвитку якого змінюють кризи» [6, с. 7]. У дослідженнях В. Дармограй розглянуто перспективи розвитку регіональної соціально-економічної системи на основі оцінки рівня комплексного розвитку регіону з урахуванням концептуальних ідей та технологій [7, с. 154]. У працях Т. Уманець визначено теоретико-методичні засади вимірювання регіонального економічного розвитку [8, с. 27]. Відповідно проведеного аналізу наукових праць, було сформовано авторське трактування категорії «просторовий розвиток» під яким розуміють форму координації динамічного процесу кількісних та якісних змін будь-яких явищ (регіон, економіка регіону, соціально-економічна система), який враховує зв'язки всіх складових, в результаті чого розвиток набуває нового якісного стану у вигляді певного співвідношення елементів системи, що забезпечує отримання синергетичного ефекту.

Мета і завдання. Мета статті полягає у дослідженні соціально-економічних аспектів розвитку Полтавської області та обґрунтування пріоритетів для формування стратегічного плану його просторового розвитку.

Теоретичну і методологічну основу дослідження становлять фундаментальні положення сучасних теорій державного управління та місцевого самоврядування, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених і практиків з проблем розвитку промислових галузей, принципи й методи управління територіально-локалізованими об'єктами.

При вирішенні поставлених завдань використано низку взаємодоповнюючих методів: порівняльно-історичний – передбачав вивчення проблеми та дослідження тенденцій; аналітичний – порівняння, систематизацію та узагальнення; прогностичний – моделювання; статистичного аналізу – визначення динаміки розвитку галузей промисловості в регіоні; регіонального аналізу – виявлення особливостей пріоритетних галузей.

Основний виклад матеріалу. В умовах ринкових відносин і посилення економічної самостійності регіонів зростає потреба дослідження проблем просторового розвитку регіону. Питання діагностики стану соціально-економічної системи регіонів в Україні набувають в умовах трансформації ринкових відносин особливої актуальності, адже сьогодні ця необхідність визначається геоекономічними та геополітичними особливостями, адекватними новим умовам. Аналіз економічних, екологічних, інноваційних, технологічних, соціальних аспектів регіону проводиться з метою визначення об'єктивного діагнозу, на основі якого повинна будуватися стратегія і тактика просторового розвитку та формуватися його стратегічний план.

Полтавщина належить до областей України з середнім (9 місце серед інших регіонів) рівнем розвитку промислового та сільськогосподарського виробництва. До основних галузей, що розвиваються на території регіону належать: сільське господарство, добувна та переробна промисловість, торгівля, транспорт та будівництво (табл.1). Оцінка та аналіз структури економіки регіону проведено на основі статистичної звітності [1 - 3] та з урахуванням індекса інфляції. Загальноприйнятний підхід до визначення пріоритетності розвитку економіки

регіону полягає у оцінюванні структури ВРП та ранжування отриманих даних. Хоча даний підхід не враховує, виходячи з авторського трактування просторового розвитку, зв'язки всіх складових економіки регіону та співвідношення елементів системи, що забезпечить отримання синергетичного ефекту.

Таблиця 1 – Валовий регіональний продукт по видах економічної діяльності в Полтавській області за 2010–2012 рр.

ПОКАЗНИКИ		2010		2011		2012	
		млн. грн	%	млн. грн	%	млн. грн	%
1	2	3	4	5	6	7	8
ВРП	у факт.ц.	44291	100	52252	100	56914	100
	у пор.ц	46328		52252			
с/г, мисливство, лісове госп-во	у факт.ц.	5758	13	7838	15	7829	14
	у пор.ц	6023		7838			
Добувна промисловість	у факт.ц.	7972	18	10973	21	11342	20
	у пор.ц	8339		10973			
Переробна промисловість	у факт.ц.	9744	22	9928	19	12290	21
	у пор.ц	10192		9928			
Виробництво та розпор-я е/ен., газу, води	у факт.ц.	1329	3	1568	3	1518	3
	у пор.ц	1390		1568			
Будівництво	у факт.ц.	1329	3	1045	2	1019	2
	у пор.ц	1390		1045			
Торгівля, ремонт автомобілів, побут. виробів, предметів особистого вжитку	у факт.ц.	5315	12	4703	9	5898	10
	у пор.ц	5559		4703			
Освіта	у факт.ц.	1772	4	2090	4	2294	4
	у пор.ц	1853		2090			
Охорона здоров'я та надання соц. допомоги	у факт.ц.	1329	3	1568	3	1656	3
	у пор.ц	1390		1568			
Інші види ек. діяльності	у факт.ц.	9743	22	12539	24	13068	23
	у пор.ц	10192		12539			
Промисловість	у факт.ц.	19045	43	22469	45	25150	44
	у пор.ц	19921					

Згідно з даними таблиці 1 перше місце за пріоритетністю просторового розвитку займає промисловість, а саме добувна та переробна. На другому місці інші види

економічної діяльності (зокрема транспорт), на третьому – сільське господарство, четверте місце займає торгівля, п'яте – освіта, шосте – виробництво і розподілення електроенергії, газу, води та охорона здоров'я і на останньому місці знаходиться будівництво. Так як освіта і охорона здоров'я та надання соціальної допомоги фінансуються за рахунок бюджетних коштів, то відповідно у подальших розрахунках недоцільно розглядати.

Структура, що характеризує валовий регіональний продукт Полтавського регіону зображена на рисунку 1.

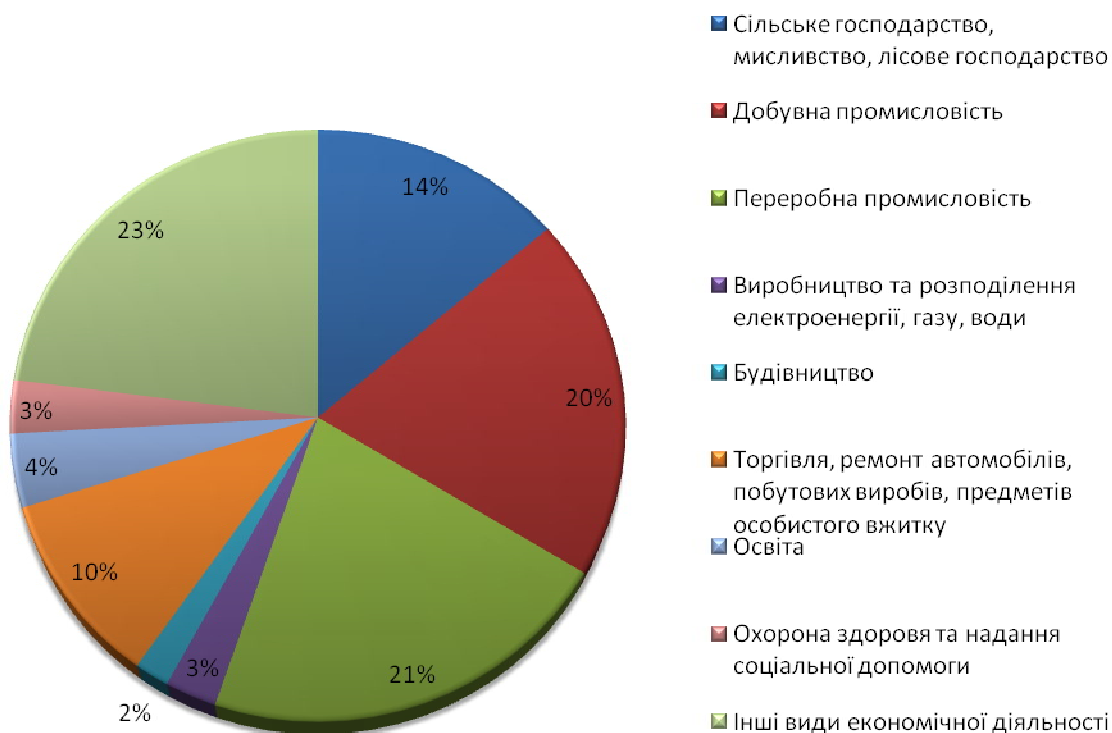

Рисунок 1 – Структура валового регіонального продукту Полтавської області у 2012 р.

Очевидно, що найбільшу частку від загального обсягу валового регіонального продукту у 2012 році склали інші види економічної діяльності (23%); переробна промисловість (21%); добувна промисловість (20%); сільське господарство в Полтавському регіоні займає 14% і є пріоритетною галуззю оскільки має високоякісні землі, але на сьогоднішній день низькі показники пов'язані із

погіршенням фінансової стабільності суб'єктів господарювання та зниженням соціально-економічного рівня життя населення; торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів, предметів особистого вжитку (10%); виробництво та розподілення електроенергії, газу, води (3%); найменшу будівництво (2%).

У 2012 році, порівняно з 2010, значно зменшилась частка будівництва (-23,3%), що пов'язано із кризою 2008 року, з підвищенням ставок іпотечного кредитування. Позитивною тенденцією є зростання частки добувної промисловості (+42,3%), що зумовлено розвідуванням та відкриттям нових родовищ нафти, газу та інших корисних копалин.

Очевидно, що в період з 2010 по 2012 зростають обсяги виробництва у сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві, зокрема продукції рослинництва; добувній промисловості, тому що в попередні роки було розвідано нові родовища, а видобуток почався в 2012 році, зокрема в с. Сенча та Луценківське газове родовище в Лохвицькому районі; в торгівлі зростання відбулось завдяки підвищенню експорту з країнами ЄС (рис.2).

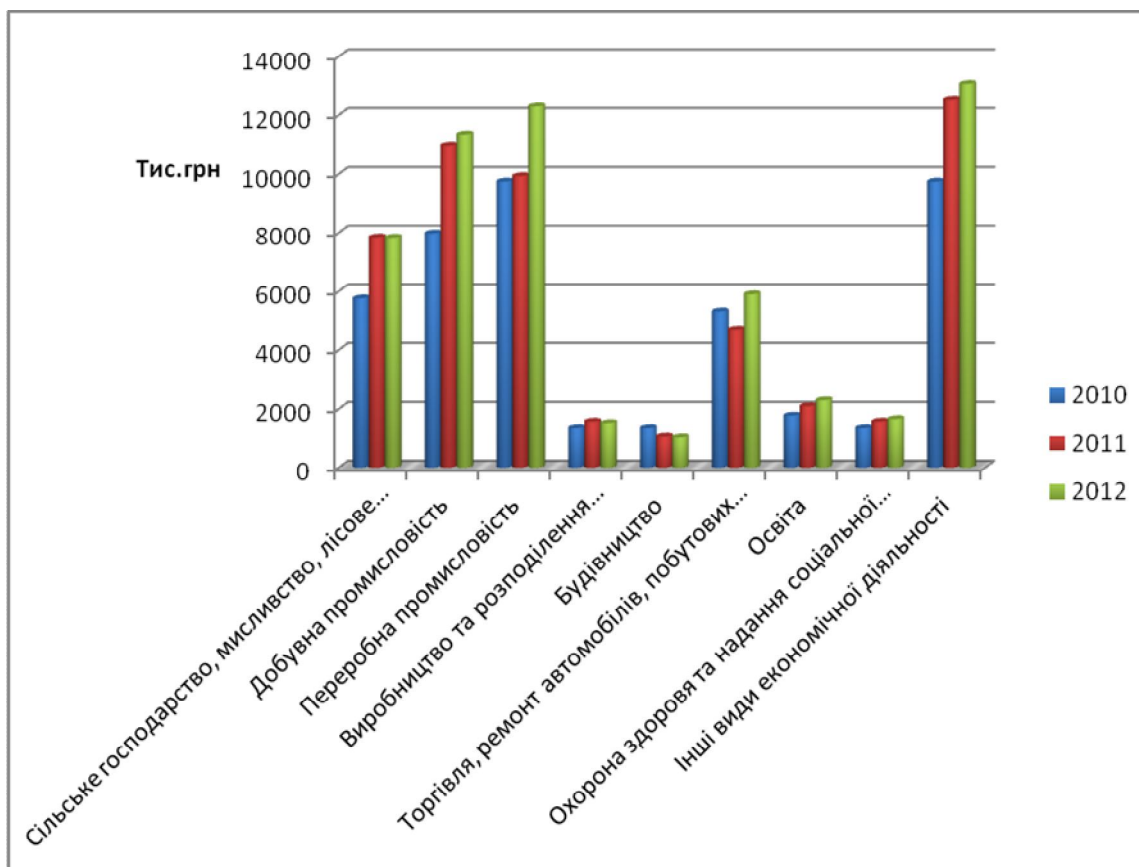

Рисунок 2– Динаміка ВРП по видам діяльності в Полтавській області за 2010–2012 рр.

Паливно-енергетичний комплекс Полтавської області відіграє важливу роль у розвитку та функціонуванні її народного господарства. Виробництво продукції комплексу становить 56% загального обсягу промислової продукції області. В області діє 37 нафтових родовищ, ще 26 розвідуються. Це приблизно 21% усіх родовищ України. Полтавська нафта високоякісна: в її складі до 55% світлих нафтопродуктів, мало сірки. В супутних газах майже 70% пропано-бутанових легкозаймистих фракцій, у зв'язку з чим вони є цінною сировиною для хімічної промисловості.

Деяка кількість видобутої в області нафти і газового конденсату нафтопроводом і залізницею направляється на ПАТ «Кременчукнафтаоргсинтез», яке виробляє близько 70 видів нафтопродуктів. За обсягом продукції це одне з найбільших підприємств Полтавщини і другий за потужністю нафтопереробний завод України.

Серед найбільших родовищ нафти виділяють Кибинцівське (Миргородський район) та Решетняківське (Новосанжарський район). Запаси вільного газу в Полтавській області зосереджені в межах 77 родовищ, балансові запаси в яких складають 44% від загальноукраїнських. Добувна промисловість є пріоритетною в Полтавському регіоні і потребує подальшого розвитку в зв'язку з кризою, що склалася в енергетичній галузі.

Найголовнішими родовищами вільного газу в Полтавській області є: Машівське, Опішнянське, Котелевське, Розпашнівське, Яблунівське, Абазівське, Матвіївське, Рудівсько-Червонозаводське, Західно-Хрестищенське (які входять в двадцятку найбільших по Україні).

Частина полтавського газу використовується для побутових потреб в Кременчуцькому, Новосанжарському, Карлівському районах. Поряд з тим, більша частина газу надходить в газопроводи системи «Укргазпром» і транспортується за межі області.

На території області діє понад 77 електростанцій та електроустановок різної потужності, 99,6% виробництва електроенергії припадає на теплові електростанції

це потребує додаткових потреб у вугіллі тому необхідно розвивати альтернативні джерела енергії.

Найпотужніша ГЕС в області – Кременчуцька ГЕС, що належить до енергосистеми «Харківенерго». Всі інші електростанції області призначені для постачання електроенергії місцевим виробництвом. Поряд з тим, суспільно-господарський комплекс Полтавщини, задовольняє свої потреби в електроенергії за рахунок власного виробництва лише на 20 – 22%, решта енергії надходить з електростанцій інших областей України та Росії.

Металургійний комплекс області представлений Полтавським ГЗК та сталеливарними цехами машинобудівних заводів міст Кременчука, Полтави, Комсомольська, Лубен. Сировинною базою Полтавського гірничо-збагачувального комбінату нині є Горішньо-Плавнинське та Лавриківське родовища залізних кварцитів Кременчуцького залізорудного району.

Відповідно проведеного моделювання ВРП в добувній та переробній промисловості можна зробити висновок, що дані види економічної діяльності є пріоритетними і мають позитивну тенденцію до зростання, це є найбільш перспективні напрями просторового розвитку, особливо на сьогоднішній день, враховуючи економічну і політичну кризу, що склалася в Україні (рис.3, 4). Розвиток добувної та переробної промисловості у просторовому форматі, тобто у поєднанні з іншими структуроутворюючими галузями дозволить отримати новий, якісний стан економіки регіону в цілому.

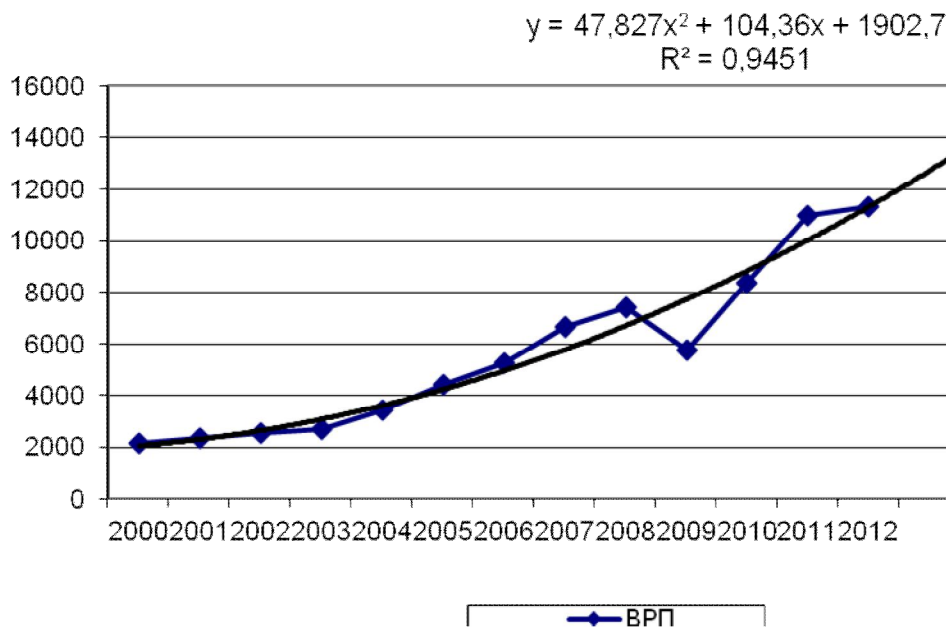

Рисунок 3 – Трендова модель ВРП в добувній промисловості в Полтавському регіоні за 2000 - 2012 рр.

Прогнозування просторового розвитку переробної промисловості теж має позитивну тенденцію до зростання.

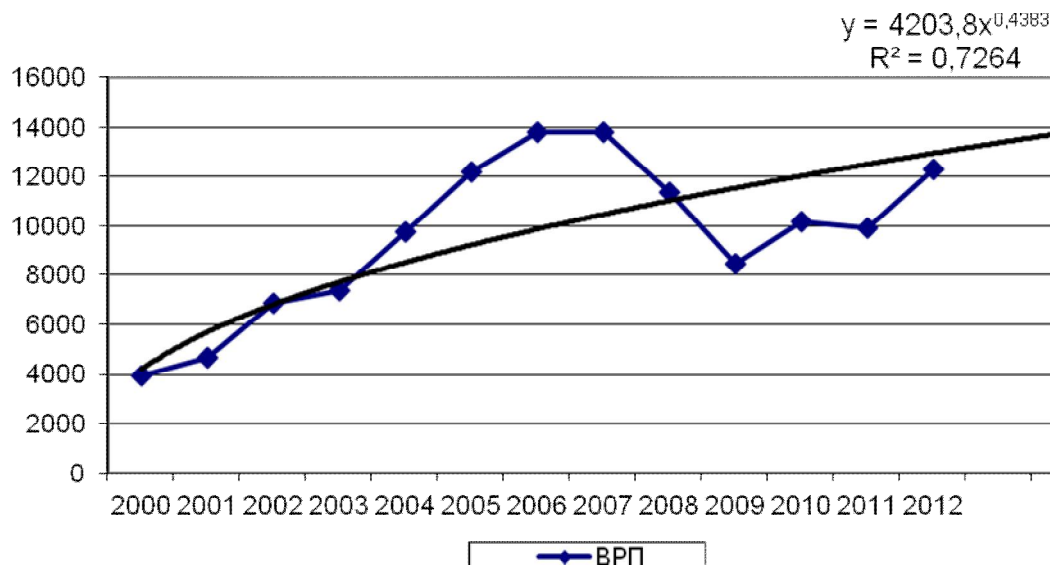

Рисунок 4 – Трендова модель ВРП в переробній промисловості Полтавського регіону за 2000 – 2012 рр.

Сільське господарство характеризується розвинутим виробництвом зерна, молока, технічних культур (рис.5). Хоча необхідно відмітити зниження виробництва зернових культур на 1518 млн.грн., а на експорт відправляються саме вони.

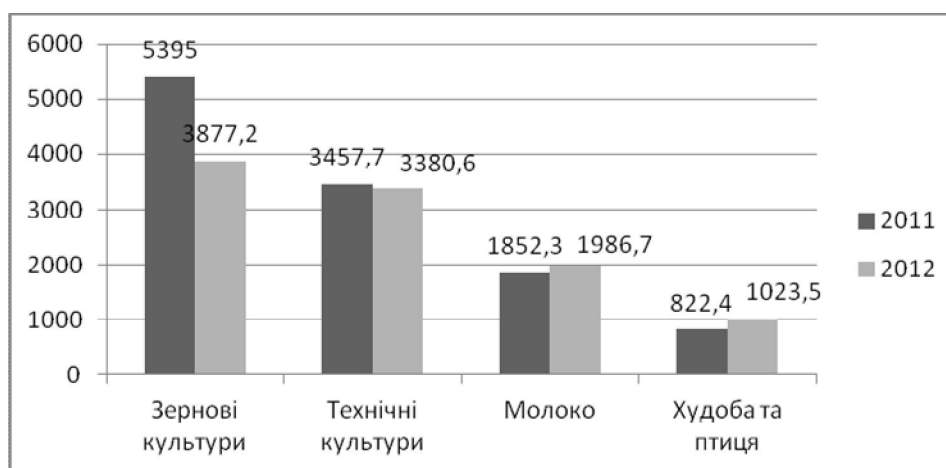

Рисунок 5 – Виробництво сільськогосподарської продукції в Полтавському регіоні в 2012 р., млн.грн.

В процесі реформування аграрного сектору створено 522 підприємств ринкового типу, в тому числі приватно–орендних – 138, товариств з обмеженою відповідальністю – 289, сільськогосподарських кооперативів – 37, 19 – акціонерних товариства, інших підприємств – 39.

У 2012 р. валове виробництво продукції сільського господарства порівняно з 2011 р. внаслідок недобору врожаю ранніх зернових знизилося на 10,3 %, у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах – на 12,5 %, у господарствах населення – на 6,5 %. В галузі рослинництва валове виробництво продукції знизилося на – 15,9 % та у галузі тваринництва валове виробництво продукції збільшилося на – 11,7 % (у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах збільшилося на 23,3 %). Для порівняння у січні – вересні 2014 р. індекс обсягу сільськогосподарського виробництва продукції рослинництва становив 135,6%, продукції тваринництва – 104,1 %.

Аграрний сектор є важливою стратегічною галуззю української національної економіки, яка забезпечує продовольчу безпеку та продовольчу незалежність нашої держави. Полтавський регіон має величезні перспективи розвитку, так як має якісні земельні ресурси, сприятливі кліматичні умови. Хоча для того щоб мати певні досягнення в аграрній сфері потрібні суттєві зміни у ціновій політиці та сформований у правовому полі ринок землі. Проведене моделювання дозволить спрогнозувати ВРП в сільському господарстві на перспективу і сформуванати стратегію просторового розвитку даної галузі.

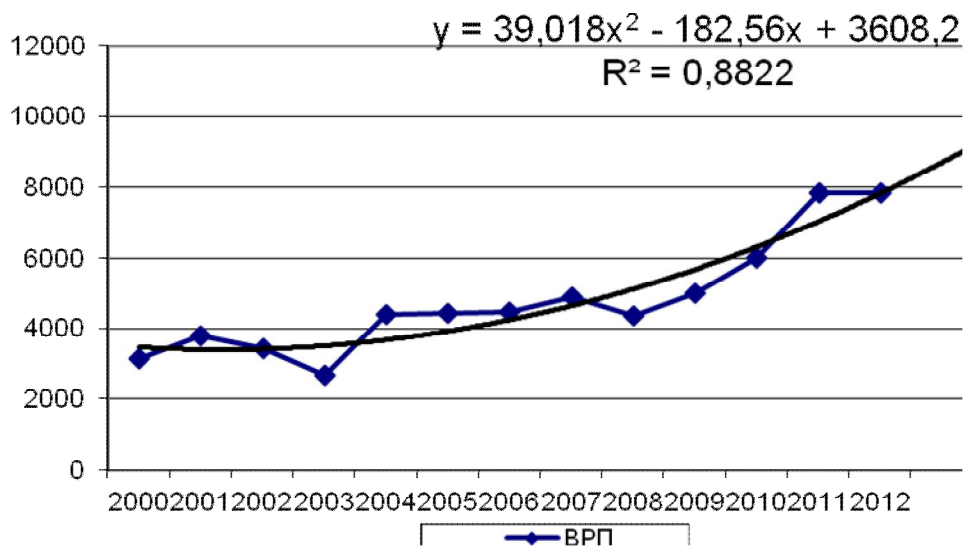

Рисунок 6 - Трендова модель ВРП в сільському господарстві в Полтавській області за 2000-2012 рр.

Обсяг роздрібної торгівлі на Полтавщині в 2013 році зріс на 3,7% порівняно з 2012 роком. Географічна структура експорту області така: Російська Федерація - 28%. Італія - 15.6%. Білорусь - 5.9%. Австрія - 5.9%. Молдова - 5.3%. Китай - 4.1%, інші країни - 35,2%. Порівняно з 2013 р. обсяги експорту товарів збільшились майже до всіх основних торгових країн – партнерів, крім Туреччини, Російської Федерації та Чехії. Враховуючи розвиток промисловості і сільського господарства, трендова модель ВРП у торгівлі дозволяє сформулювати майбутню стратегію просторового розвитку торгівлі (рис.7).

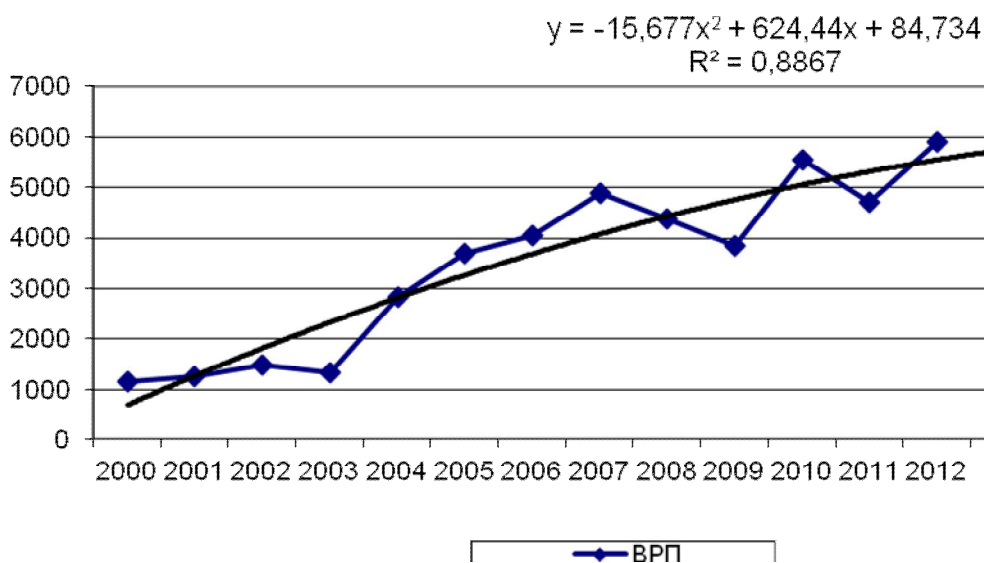

Рисунок 7 – Трендова модель ВРП в торгівлі Полтавського регіону за 2000 – 2012 рр.

Роздрібний товарооборот підприємств на одну особу по області за 2013р. становив 7421,5 грн., у тому числі у містах Полтаві – 16645,0, Кременчуці – 11928,9, Комсомольську – 8020,4, Лубнах – 7001,1, Миргороді – 6746,5, Пирятинському районі – 6255,6, тоді як в Миргородському районі – 1129,0 грн., Чорнухинському – 1167,4, Лубенському – 1257,8, Козельщинському – 1280,8 грн.

Питома вага продажу продовольчих товарів у загальному обсязі роздрібного товарообороту становила 37,8% проти 37,3% за 2012р., непродовольчих – відповідно, 62,2% проти 62,7%.

Найбільшу частку роздрібного товарообороту серед продовольчих товарів (без урахування продажу алкогольних напоїв та тютюнових виробів) в роздрібній торговій мережі займали м'ясопродукти – 19,1%, молокопродукти, включаючи сир – 14,5%, вироби кондитерські – 11,8%, кава – 5,3%, рибопродукти – 4,9%, плоди, ягоди, виноград, горіхи – 4,6%, вироби хлібобулочні – 4,2%.

Серед непродовольчих товарів найбільшу частку продажу займали бензин моторний – 19,9%, автомобілі та автотовари – 15,4%, товари фармацевтичні – 12,9%, дизельне паливо – 7,9%, матеріали будівельні – 6,2%, прилади електропобутові – 4,9%, газ стиснений та скраплений для автомобілів – 4,7%.

Питома вага товарів виробництва підприємств України в обсязі роздрібного товарообороту торгової мережі становила 61,8%. Частка продажу вітчизняних продовольчих товарів в обсязі роздрібного товарообороту торгової мережі становила 88,0%, непродовольчих – 46,8%.

На території Полтавщини функціонують всі (за винятком морського) види транспорту – залізничний, автомобільний, річковий, трубопровідний, повітряний. Провідне місце за вантажнооборотом в області належить трубопровідному і залізничному транспорту, а за пасажирооборотом – автомобільному і залізничному. За експлуатаційною довжиною залізничних колій загального користування – 3,9%, за довжиною автомобільних доріг з твердим покриттям – 5,4%, за вантажнооборотом автомобільного транспорту – 5%. Залізничний транспорт Полтавщини займає друге місце в перевезенні вантажів і третє — в перевезенні пасажирів. Експлуатаційна протяжність залізниць на території області

становить 853,4 км. Щільність залізниць в розрахунку на 100 км кв. 2,96 км (Україна — 3,8 км). Залізниці обслуговуються переважно тепловою тягою. Експлуатаційна довжина електрифікованих залізничних колій загального користування становить 277,6 км (32,5% від загальної довжини). Решта 575,8 км (67,5%) — дизельне пальне. Транспорт займає значну частку в інших видах економічної діяльності і є пріоритетною, структуроутворюючою складовою валового регіонального продукту. Визначена модель підтверджує аналіз статистичних даних та дозволяє спрогнозувати розвиток інших видів економічної діяльності (рис.8).

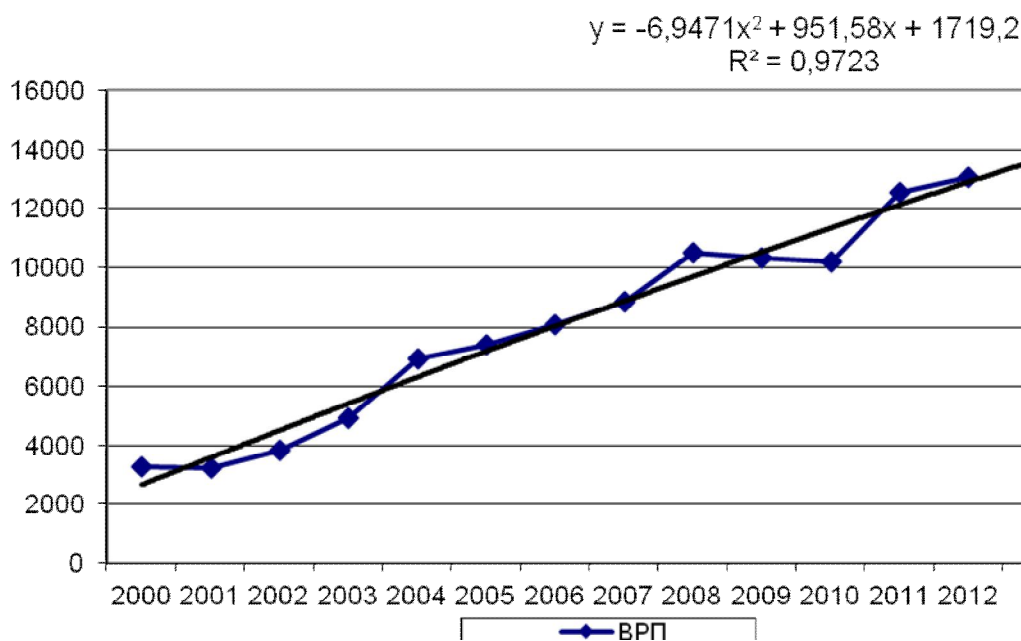

Рисунок 8 – Трендова модель ВРП в інших видах діяльності Полтавського регіону за 2000 – 2012 рр.

Будівництво є однією з найважливіших галузей економіки країни та її регіонів, так як подолання економічних криз дуже часто пов’язане із розвитком саме цієї галузі.

Ріст будівельної галузі сприяє економічному зростанню, створює необхідні умови для розв’язання багатьох соціальних проблем. Тому в Полтавській області будуються та оновлюються об’єкти житла, комунального, сільськогосподарського та соціально-культурного призначення. У 2012 році Полтавській області на зазначені цілі були виділені державні асигнування у сумі 245,5 млн. гривень, у тому числі: субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення

заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій – 210,3 млн. гривень та кошти державного фонду регіонального розвитку – 37,2 млн. гривень. Ці кошти були спрямовані на здійснення заходів з поліпшення умов проживання та праці громадян, через будівництво, реконструкцію, капітальний ремонт об'єктів соціальної інфраструктури: навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту, об'єктів житлово-комунального господарства тощо. Із 64 об'єктів, що фінансувалися у 2012 році в Полтавській області за рахунок зазначених коштів роботи завершено на 36 об'єктах.

Сплеск будівництва говорить про активізацію фінансово – кредитної сфери, зростання платоспроможності населення, появу нових робочих місць. Проведені розрахунки свідчать про зниження ВРП у будівництві та сформована модель не може бути використана для прогнозування, так як коефіцієнт кореляції дуже низький. Для розвитку будівництва потрібно вивчати та впроваджувати іноземний досвід, оскільки дана галузь формує інфраструктуру (рис.9).

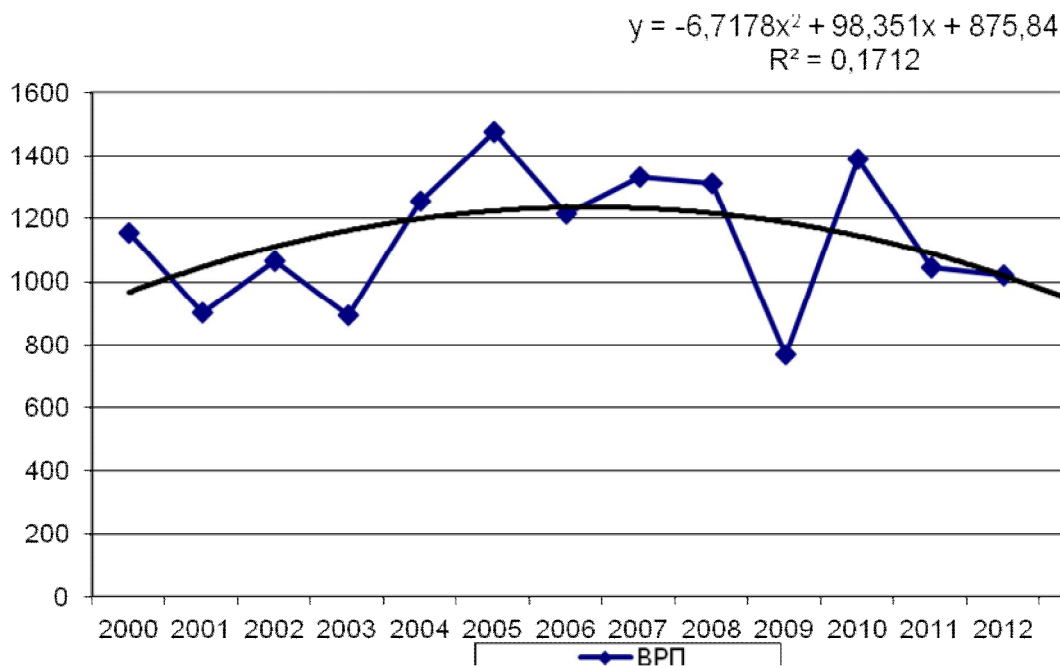

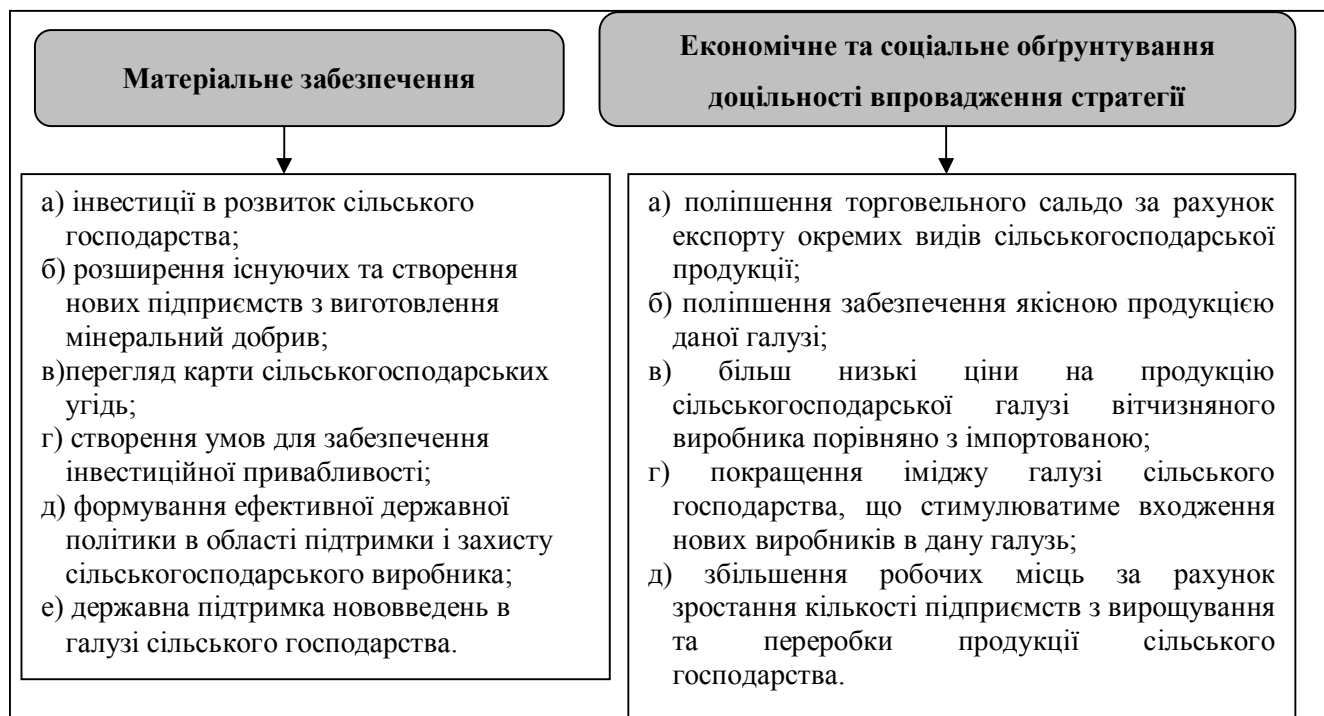
Рисунок 9– Трендова модель ВРП в будівництві Полтавського регіону за 2000-2012 рр.

Таким чином, враховуючи основні пріоритети просторового розвитку Полтавського регіону та проведеного моделювання, було розроблено стратегії розвитку промисловості та сільського господарства Полтавської області.

Ключовим пріоритетом просторового розвитку є стратегія розвитку промисловості (рис. 10).

Наступною є стратегія розвитку сільського господарства (рис. 11).

Висновки. Враховуючи сформовані стратегії розвитку пріоритетних галузей у просторовому форматі, на основі побудованої ізокванти було визначено

оптимальний ВРП, що враховує всі взаємозв'язки і співвідношення промисловості і сільського господарства Полтавського регіону (Рис.12).

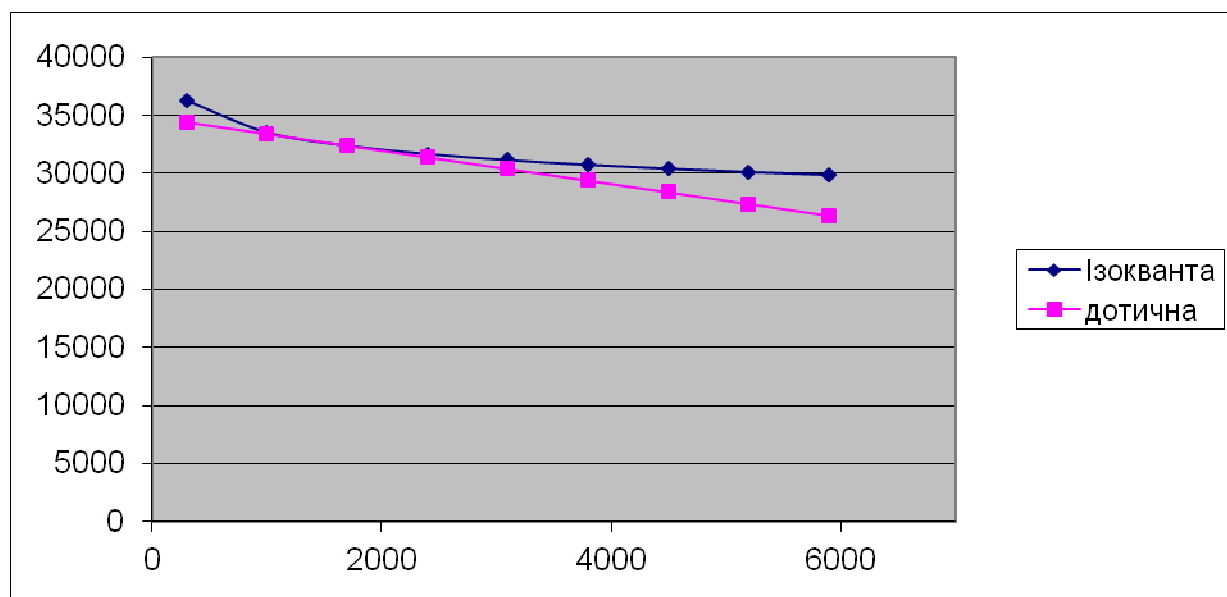

Рисунок 12 – Ізокванта залежності ВРП від промисловості і сільського господарства та ізокоста для визначення максимальної величини показника ВРП Полтавського регіону

Реалізація визначених заходів дозволить отримати додатковий ВРП у сумі $\Delta \text{ВРП} = \text{ВРП}^{\text{прог}} - \text{ВРП}^{\text{баз}} = 81066,1 - 56580 = 24486,1$ млн.грн.

Так завдяки впровадженню запропонованих стратегій у сільському господарстві та промисловості можна підвищити ВРП Полтавського регіону на 30 %. У подальших розробках доцільно врахувати всі взаємозв'язки між різними видами економічної діяльності. Проведене дослідження може стати основою для формування стратегічного плану просторового розвитку Полтавського регіону.

Література:

1. *Географічні відомості про Полтавську область [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.adm-pl.gov.ua/>.*
2. *Офіційний сайт Полтавської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.obladmin.poltava.ua>.*
3. *Державний комітет статистики України // <http://www.ukrstat.gov.ua/>.*
4. *Кондіус І. С. Методика аналізу та оцінки соціальної складової стійкого розвитку регіону / І. С. Кондіус // Економічні науки. Серія: Регіональна економіка :*

зб. наук. пр. / за ред. проф. З. В. Герасимчук. – Луцьк : ЛНТУ, 2007. – Вип. 4 (13). – Ч. 1. – С. 170–182.

5. Черевко О. В. Методичні основи системного дослідження соціально-економічних процесів в регіоні / О. В. Черевко // Зб. наук. пр. Черкаського держ. технол. ун-ту. Серія: Економічні науки. – Черкаси : ЧДТУ, 2005. – Вип. 13. – С. 59–62.

6. Жилияєв І. Б. Визначення історичного часу завершення трансформації соціально-економічної системи України / І. Б. Жилияєв // Економіка та держава. – 2007. – № 6. – С. 5–8.

7. Дармограй В. І. Стан та тенденції соціально-економічного розвитку регіону / В. І. Дармограй // Зб. наук. пр. Черкаського держ. технол. ун-ту. Серія: Економічні науки. – Черкаси : ЧДТУ, 2006. – Вип. 16. – С. 152–159.

8. Уманець Т. В. Методологічні аспекти управління економічним розвитком регіону / Т. В. Уманець // Регіональна економіка : наук.-практ. журн. – Львів : Ін-т регіональних досліджень НАН України, 2006. – № 1 (39). – С. 22–35.